

Reza Davari Ardekani

Historija i filozofija historije*

Historija i historijske pouke u riječima i životu imama Alija (s.a.)

RAD KOJI SE NALAZI PRED VAMA predstavlja jedan opći pregled stavova hazreti Alija o historiji. Istraživač koji s takvom namjerom analizira riječi i stavove ovog velikana naići će na brojne nove poglede koji se mogu okarakterisati kao suština historijskog učenja. Šta god da posmatra i u šta god da gleda, čovjek Božiji u tome vidi Božiju manifestaciju i iz događaja oko sebe on izvlači pouku. Ali, niti je lahko biti, a niti postati čovjek Božiji, niti svako ima sreću da iz svega što vidi izvuče pouku. Mi posmatramo stvari oko sebe i mislimo da zato što imamo oči vidimo i da je to dovoljno da bi se vidjelo. Tačno je da mi očima gledamo, posmatramo i, da nemamo očiju, ne bismo mogli vidjeti vidljive stvari. Međutim, gledanje očima nije isključivo jedna mehanička i fiziološka aktivnost; da je tako, gledalac ne bi ništa razumijevao ili bi svi posmatrača, odnosno gledaoci, razumijevali na isti način sve što vide. Jer, gledanje i slušanje, način razumijevanja i prezentovanja viđenog i slušanog zavise od svijeta kome pripadamo. Razmislimo o mudrim riječima hazreti Alija kada kaže: "Onaj koji prije gledanja okom tijela nije otvorio oko srca, neće ništa ni vidjeti, a ako i vidi - biće to nepovezane stvari." Viđenju okom prethodi razumijevanje, koje Mula

* Davari Reza, "Negahi digar be tarikhe falsafe-ye islami, Universitet Tehran, 1387.

Sadra spominje kao “široko razumijevanje”. Ova vrsta razumijevanja je postala predmet interesovanja i suvremene fenomenologije; ustvari, u zavisnosti od toga da li postoji ova vrsta razumijevanja, ljudi se dijele na one koji razumiju i na druge, to jest one koji su u neznanju. Kroz historiju, također, razumijevanje ili neznanje jednog naroda može biti veće ili manje. S ljudima je isti slučaj, oni ne razumijevaju na isti način događaje koje vide, posmatraju. Znači, ako srce ne gleda pogledom pouke, onda ni tjelesni pogled neće uzeti pouku iz onoga što vidi.

Ko posjeduje vid srca?

Prije nego što odgovorimo na ovo pitanje, treba da naglasimo kako ne namjeravamo raspravljati o filozofiji historije hazreti Alija kako bismo ga uvrstili među filozofe historije, jer su stavovi i riječi izneseni u “Stazi rječitosti” i izreke hazreti Alija uopće ili predaje koje se prenose od predvodnika vjernika, ustvari, riječi upute i one ne koriste jezik i terminologiju zvaničnih nauka. “Staza rječitosti” je, u cjelini, pouka i opomena. Svaka pouka nije filozofija historije. Cilj njenog autora nije bio da napiše djelo iz filozofije historije ili bilo koje druge nauke. Naravno, hazreti Ali je rekao: “Vijesti iz prošlosti i sadašnjosti kao i pravila koja vrijede u društvenim odnosima vašeg društva nalaze se u Kur’anu”.²

Usprkos tome, niti je Kur’an, niti je “Staza rječitosti” knjiga iz filozofije historije. Hazreti Ali (s.a.) nije ni namjeravao da napiše djelo iz filozofije historije. On je posjedovao srce koje je pouku izvlačilo iz onoga što vidi, zblizio se sa smrću koja je suđena svakome i kroz tu blizinu vidio je prošlost i prošle generacije tako da je s pozicije (položaja) vodstva vilajete bio predvodnik onih koji su na taj način posmatrali i razumijevali svijet oko sebe.

Tačno kažu oni koji govore da se naučna saznanja stječu kroz iskustvo. Ali, ako se ovaj stav zasnjuje na pretpostavci koja kaže da je čovjekova suština neispisana ploča “tabula rassa”, onda će on zapasti u ćorsokak. Čovjek nije neispisana ploča, a ako i jeste poput ploče na kojoj ništa nije urezano i napisano, ta ploča ima specifičnu spremnost i potencijale i, u najmanju ruku, na njoj mogu ostati tragovi iskustva. Ili, drugim riječima rečeno, iskustvo na toj ploči dobiva značenje. Iskustvo nije preteča razumijevanju; ako nema razumijevanja, neće se ostvariti

² “Farhange Aftab“, str. 1153 i “Staza rječitosti”, prijevod na perzijski: doktor Šahidi, str. 418.

ni iskustvo. Historijski događaji, također, postaju iskustvo za onoga koji već posjeduje razumijevanje historije. Ovo razumijevanje nije razumijevanje nijednog posebnog događaja, nego je široko, nestečeno razumijevanje koje podrazumijeva sljedeće:

1. Mi smo ljudi zavjeta i sporazuma i, ukoliko prekršimo zavjet, ponovo ćemo ga obnoviti.
2. Ovosvjetski život je život čiji je saputnik smrt i mi živimo sa smrću.
3. Kada se u osami sjetimo smrti, moći ćemo izvući bolju pouku iz historijskih događaja.

Mi smo na Dan osvjedočenja³ sklopili zavjet da nikoga nećemo obožavati osim Istinskoga Gospodara. Ali ovdje, dakle, na zemlji, mjesto je iskušenja i problema.

Kada je Bog stvorio Adema i naredio melekima da mu učine sedždu, na što su svi oni pristali, osim Šejtana koji je oholo odbio ovu naredbu, nastanio ga je na sigurnom mjestu na kome je imao sve što mu je bilo potrebno. Bog mu je ukazao i upozorio ga na Iblisa i na njegovo duboko neprijateljstvo prema Ademu, ali Iblis je uspio da ga prevari. Ademovo čvrsto uvjerenje je pretvorio u sumnju, a njegovo zadovoljstvo i sreću u zabrinutost i strah. Tako je Adem Iblisovom varkom zapao u očajanje i kajanje. Usprkos svemu, Uzvišeni Bog je Ademu ostavio otvorena vrata pokajanja kako bi se izbavio iz tjeskobe u koju je bio upao, podučio ga je riječima Svoje milosti i obećao mu mogućnost povratka u Džennet. Nakon toga ga je spustio u svijet iskušenja, rađanja i umiranja i od tada su one riječi:

“Šta da čini onaj što upadne u kruženje dana kako ne bi kružio uzaludno kao šestar.”

U poruci upućenoj prvog dana preuzimanja hilafeta, hazreti Ali je rekao: “Onaj koji očima pouke pogleda sudbinu prošlih generacija će biti bogobožazan i nikada neće krenuti lošim putem.”⁴ Govoreći o vremenu, on ukazuje i na smrt, pa kaže: “Vrijeme pokriva tijela, ograničava ideale,

³ Preuzeto iz 172. ajeta sure “Bedemi“: kada je Bog od Ademovih sinova zatražio da posvjedoče da je On njihov Gospodar (prevodilac).

⁴ “Farhange Aftab“, str. 1147.

približava smrt i udaljava želje. Njegovi materijalni dobici donose tegobu, a gubici zamor.”⁵

On ukazuje i na narode i ljude koji pridaju veliki značaj smrti tijela, kazujući da pomisao na smrt oživljava srca. To ukazuje na svijest čovjeka koji je govorio: “Sinu Abu Taliba je bliža smrt nego dojenčetu grudi majke”, i bio u stanju da upozna puteve nebesa i budućnosti.

Kao suvremenik hazreti Muhammeda (a.s.), on je od njega primao pouku i uputu tako da nije bio samo učenik i tumač Kur’ana, nego je Kur’an provodio u svom životu postajući živi Kur’an. Hazreti Ali je iz Kur’ana naučio da su nauka, pouka, mudrost i bogobožnost međusobno povezani. Obratite pažnju na sljedeće riječi:

“Uvjerenje ima četiri dijela: pronicljivost, stizanje do mudrosti, uzimanje pouke iz prošlosti i slijeđenje metoda i načina prve generacije vjernika. Onaj ko je pronicljiv i stiže do mudrosti, te uzme pouku iz prošlih vremena i razumijeva tok događaja bit će povezan s prvom generacijom.”⁶

U pismu upućenom hazreti Hasanu, hazreti Ali ponovo ukazuje na ovu činjenicu i kaže: “Makar ne dosegnuh doba koje su dosegli oni prije mene, ipak sam razmatrao djela njihova i razmišljao o događajima iz života njihovih. Slijedio sam tragove njihove, tako da sam postao poput njih, zapravo, preko onog njihovog što mi postade poznato kao da sam živio s njima od početka do kraja.”⁷ A u govoru 16. on kaže: “Onaj kome su iskustva jasno pokazala primjerena kažnjavanja minula spriječen je vrlinom od zapadanja u sumnje.”⁸

U govoru 261, također, ukazujući na časni ajet: “To je pouka za onoga koji se bude Allaha bojao”⁹, hazreti Ali smatra da su sva stvorenja i događaji znakovi za pouku, a najvećom poukom smatra sudbinu naroda koji je opijen ovim svijetom, naroda koji ne zna u kakvom se stanju nalazi i koga je u potpunosti ovaj svijet zaveo.

⁵ Ibid

⁶ Ibn Helal Damaški, “El-garat“, prijevod na perzijski: Abdul-Hamid Ajeti, drugo izdanje, str. 53.

⁷ “Farhange Aftab“, str. 1153.

⁸ Es-Sejjid eš-Šerif er-Radi, “Staza rječitosti – govori, pisma i izreke Alije ibn Ebi Taliba“, prijevod: Rusmir Mahmutćehajić i Mehmedalija Hadžić, TTZ Zrinski d.d., Čakovec, 1994., str. 58.

⁹ Korkut Besim, Kur’an s prevodom, sura “Oni koji čupaju”, ajet: 26.

Objašnjavajući ajet: “O, čovječe, šta je to što te odvlači od Gospodara tvog Milostivog“, hazreti Ali je, između ostalog, rekao: “I istinu kazujem: Nije svijet ovaj zavarao tebe, nego si ti njime zavarao sebe. On ti je pouke raskrio i pravedno te izvijestio. Znaj, u svemu što ti je obećao od nedaća koje će snaći tijelo tvoje i što će umanjiti snage tvoje, on je iskren i vjeran, ne laže i ne vara te. U tebe su osumnjičeni mnogi koji upućuju savjete iz njega. U laž su ugonjeni mnogi koji o njemu istinito izvješćuju. Kad bi ga upoznao preko kuća ruševnih i staništa napuštenih, zasigurno bi našao da te on najbolje opominje i najdalekosežnije savjetuje sažaljenjem svojim prema tebi, kao i time što je škrt prema tebi.”¹⁰

U ovim riječima su sadržane pronicljive upute koje zadivljuju i začuđuju čovjeka. Svijet, život, smrt, historija i događaji, u očima hazreti Alija, nisu ono što se obično čini ljudima. Naprotiv, s njegove tačke gledišta, sve su to ogledala Istine i, ukoliko u njima vidimo Istinu, onda će ono što gledamo biti poučno. Pojmovi kao što su svijet, život i drugi dobivaju značenje u zavisnosti od toga na koji način se odnosimo prema njima. Kao što promatranje samog sebe kroz pogled sebičnosti nije poželjno ni prihvatljivo. Ali ponekad se treba osloboditi “imanja” i «neimanja» ovog svijeta i osmotriti ogledalo svoga bića, udubiti se u svoju tugu i tegobu. Ako nas neko upita, posebno ako upita nekoga ko je odan moralnim principima, da li treba da mislimo na svoju patnju ili da pomognemo drugima u patnji, onda ćemo preporučiti drugi izbor; jasno je da je, s etičkog stanovišta, ispravno da mislimo na druge. Međutim, postoje principi koji su prethodili ovim moralnim principima i, ustvari, moral proistječe iz njih. U vezi s tim, Hafiz je izrekao stih:

*“Brini se za sebe, ne brini brigu svijeta.
Život visi o jednoj niti, dobro pazi.”*

Možda je pjesnik ovdje mislio na stanje koje je oslikano u pismu hazreti Alija upućenom njegovom sinu hazreti Hasanu, u kome kaže: “A sad, zaista, ono što sam shvatio iz okretanja svijeta ovog od mene, iz snažnog napada vremena na me i približavanja svijeta onoga meni, dovoljno je da me zaštiti od sjećanja na bilo koga, osim na sebe i od

¹⁰ Es–Sejjid eš–Šerif er–Radi, “Staza rječitosti – govori, pisma i izreke Alije ibn Ebi Taliba”, prijevod: Rusmir Mahmutćehajić i Mehmedalija Hadžić, TTZ Zrinski d.d., Čakovec, 1994., str. 176. i 177.

razmišljanja mimo sebe. Ali, kad se ograničim na brige svoje, ostavljajući brige drugih, razum me moj izbavlja i štiti od želja mojih. To pročišćava pitanja moja i vodi me ozbiljnosti, gdje nema igre, i Istini koja nije pomućena lažima.“¹¹ Vidimo da postoji odnos između brige o sebi – u značenju promišljanja o istinitosti ljudskog postojanja – i stanja na ovom i sreće na drugom svijetu. Zaista, kako je čovjek za koga je ovaj svijet bio bezvredniji od kihanja kože hvalio svijet govoreći da on daje pouku i upućuje? Obratite pažnju da je svijet bezvredniji od kihanja kože i starih sandala svijet dostojanstva i velikana i zbog toga on kaže: “Svijet vaš kod mene ... svijet je koji je stvorio Bog i on je boravište i postojbina ljudi, dobro mjesto.“ Svijet, sam po sebi, nije loš, nego je, na osnovu odnosa koji imamo prema njemu, dobar ili loš. Ako u svom odnosu prema njemu znamo mjeru i vrijednost, onda je svijet naša kuća i mjesto našeg ispita. Ali, ako nas ovaj svijet obuzme, onda će on biti uzrokom naše propasti. Mi smo došli na ovaj svijet kako bismo ga napustili. Prisjećajući se smrti, mi uspostavljamo ispravan odnos prema svijetu. Upoznavanjem ovog odnosa, znači razumijevanjem svijeta i sjećanjem na smrt, moguće je da iz ovog svijeta izvučemo pouku. Međutim, smrt nije nešto što se može lahko opisati i što ljudska srca lahko razumijevaju i prihvaćaju.

Hazreti Ali u govoru 113, obraćajući se svojim sugovornicima – koji obuhvaćaju sve ljude kroz historiju, a ne samo one koji su se nalazili u njegovoj blizini – opominje da je iz njihovih srca iščezlo sjećanje na smrt, a da u njima prebivaju lažne nade. Drugim riječima, povezanost s ovim svijetom izbrisala je sjećanje na drugi svijet.

Ovdje se postavlja pitanje kakvu važnost može imati historija ukoliko se drugom svijetu da prednost u odnosu na ovaj svijet. Historijsko mišljenje koje se od 18. stoljeća javilo u Evropi i u okrilju koga se razvila filozofija historije, uglavnom je usmjereno na ovaj svijet i ne obraća pažnju na drugi svijet. Ali ovaj historijski stav u suštini je vjerski i, možda, u poslovima ovog svijeta postoje elementi koji ukazuju na prolaznost ovog svijeta, a ne na njegovu trajnost i neprolaznost. U monoteističkim religijama koje imaju nebesku knjigu i poslanike vrijedi princip da Bog ljude ne ostavlja bez upute i u određenim vremenima šalje Svoje poslanike i izaslanike da obraduju i upute ljude. Poslanici su, kao što su na to već ukazali arifi, svaki na svoj način manifestacija jednog ili više

¹¹ Ibid, str. 196.

Allahovih lijepih imena, a Pečat poslanika je manifestacija svih Božijih imena; u svakom vremenu dominira jedno ili više Božijih imena. Na osnovu ovoga, svako vrijeme i svaki period posjeduje svojevrsnu formu i realnost. Pored toga, vjera obećava spas i vjernici se nadaju u spas i izbavljenje.

U našoj vjerskoj misli, čovjek je siromah i zavisian, ali Bog ga nikada ne prepušta samome sebi i to neprepuštanje podrazumijeva prisutnost Božije mudrosti kroz historiju. Saznanje da se historija odvija shodno Božijoj mudrosti, te da ljudi oplemenjeni mudročću razumijevaju te tokove i iz njih uzimaju pouku proistječe iz vjerskog mišljenja.

Zašto i u koje vrijeme se javljaju poslanici?

Rekli smo da je historija, u religijskoj misli i prema stavovima autoriteta duhovne spoznaje, historija Božijih poslanika i ona počinje događajem Ademovog spuštanja na zemlju, a završava se dolaskom Spasitelja na kraju vremena. Nije ispravno to što su neki ovakav pristup nazvali formom ili vrstom historicizma. Naravno, historicizam je proistekao iz stavova Staroga zavjeta, Novog zavjeta, Kur'ana i riječi velikana vjere o historiji. Ali, stanovište historije religije u filozofiji historije i novijem historicizmu nema religijsku suštinu, nego je više zasnovano na humanizmu.

Zapažanja u vezi s početkom i krajem čovječanstva i stavovi da poboljšanje ili propadanje nije vezano za određene ličnosti nego se veže za određeno vrijeme, odnosno periode, te da svaka aktivnost ima svoje posebno vrijeme i slično tome, pripadaju učenju historicizma; većina vjernika treba da su pristalice historicizma. Ali, ako bi negacija historicizma podrazumijevala izbjegavanje govora o početku i kraju i neprihvatanje ikakva sistema i povezanosti u historiji, onda je, čini se, privrženost historicizmu bolja od njegovog negiranja. Međutim, nije nam ovdje namjera da dokazujemo ili odbacujemo historicizam, nego nam je namjera da razumijemo odnos čovjeka i historije u riječima hazreti Alija. A to da li je rasprava o početku i kraju historije svojevrsni historicizam, treba ostaviti za drugu raspravu. Sada govorimo o tome da mi svoju suštinu vidimo na početku historije u dolasku oca čovječanstva, hazreti Adema, na zemlju, a hazreti Ali je veoma dobro opisao i objasnio taj početak.

“Uzvišeni je potom nastanio Adema u boravištu gdje mu je učinio život ugodnim, a boravak sigurnim i upozorio ga je na Iblisa i neprijateljstvo njegovo. Taj ga neprijatelj kasnije zavede iz zavisti prema boravljenju njegovu u Džennetu i druženju s dobrima. Tako je uvjerenje svoje utopio u sumnju, a odlučnost u slabost. Radost svoju preinačio je u strah, a posrnuće svoje u kajanje. Onda je Allah Uzvišeni pružio Ademu priliku da se pokaje, poučio ga riječi milosti Svoje, obećao mu povratak u Džennet i spustio ga na mjesto iskušavanja i rađanja potomaka.”¹²

Historija se javlja sa zavjetom i, na jedan način, historija je upravo taj zavjet. Moguće je da onaj ko sklapa zavjet prekrši taj zavjet. Adem je na Dan osvjedočenja sklopio zavjet da će obožavati svoga Gospodara, ali čovjek je sklon zaboravu i neznanju tako da, protokom vremena, zaboravi svoj zavjet. Zato se slanje poslanika javlja kao nužnost.

“Iz potomstva njegova (Ademova) Uzvišeni je izabrao vjerovjesnike i uzeo jamstvo njihovo za objavu Svoju i za nošenje poruke Božije kao obavezu njihovu. Tokom vremena mnogi su ljudi iznevjerili povjerenje Božije, zanemarili pravo Njegovo i pomiješali utvare zajedno s Njim. (...) Onda im je Allah uputio poslanike Svoje i niz vjerovjesnika Svojih da bi ispunili prisegu Stvaranja Prvotnog, da bi ih podsjetili na dar Njegov zaboravljeni...”¹³

Historija je, ustvari, historija neznanja i opominjanja, ali opominjanja na drevni zavjet, i nije isključivo ponavljanje historije, djela i riječi ranijih naroda. Eflaki je naveo riječi Šemsa Tabrizija koje dobro objašnjavaju stanje zaborava i neznanja:

“Do kada ćete ići oslanjajući se na štap drugih? Ovo što navodite iz predaje, tumačenja, mudrosti i drugih primjera, riječi su ljudi onoga vremena koji su, svaki u svom periodu, bili ljudi od autoriteta i govorili su sa smislom. Ali pošto ste vi ljudi ovog vremena - gdje su vaše mudrosti i velike riječi?”¹⁴

Prema riječima Vođe pravovjernih hazreti Alija: “Doći će vrijeme kada će islam odvojiti od njegove suštine poput posude koju prevrnu pa je isprazne i ostave bez njene sadržine”. Tada treba da se nađu oni koji će podsjetiti i obnoviti zavjet iz prošlosti. Tumačeći trideseti ajet iz sure “Vjernici” u kome se kaže : “U tome su, zaista, pouke, a Mi smo, doista,

¹² Ibid str. 53.

¹³ Ibid str. 53.

¹⁴ Eflaki, “Munakibu-l-arifin”, redakcija: Bazidži, poglavlje 4, glava 52.

stavljali na kušnju.“, hazreti Ali kaže da je ovaj svijet mjesto tegoba, problema i ispita. Mi smo uvijek na ispitu, nalazimo se u specifičnoj situaciji i treba da odgovaramo za svoja djela, a to je jedna od historijskih formi bivstvovanja čovjeka. Mi nismo oslobođeni ograničenja koja proistječu iz vremena i mjesta. Vrijeme nije odvojeno od nas i mi se ne nalazimo izvan njega. Vrijeme je s nama ili je protiv nas. Drugim riječima, vrijeme nam je nekada naklonjeno, a nekada nije, i očito je da su ljudi radosni kada im je vrijeme naklonjeno, a nezadovoljni kada im ne ide naruku. Oni se na taj način povezuju s historijom. Tako, ako čovjek uradi nešto, a drugi budu zadovoljni time, onda su svi odgovorni za to. Dakle, ljude povezuje zadovoljstvo ili nezadovoljstvo. Kao kada je kamilu Saliha (a.s.) ubio jedan čovjek iz naroda Semuda, Bog ih je sve, pošto su svi izrazili zadovoljstvo zbog toga, kaznio. U Kur'anu, također, akter ima formu množine i kajanje se veže za množinu. Svojim srčanim potvrđivanjem ili protivljenjem ljudi manifestuju jedinstvo i ukoliko se među njima raširi sektašenje, odnosno frakcije, iza toga će slijediti slabost. U odgovoru čovjeku koji je izrazio žaljenje što njegov brat nije u grupi s hazreti Alijem, hazreti Ali je uzvratio: “Ukoliko je ljubav brata tvoga uz nas, u tom slučaju on je prisutan.”¹⁵ Jedan od uvjeta čovjekove historičnosti je povezanost, tj. odnos koji postoji među ljudima. Čovjek se u toj povezanosti, tj. međuodnosu, osjeća odgovornim i kroz tu odgovornost uspostavlja se poredak. Ta povezanost rezultira jedinstvom ljudi, a, ukoliko ona oslabi, jedinstvo se pretvara u razjedinjenost, što dovodi do slabosti i propadanja. Hazreti Ali želi da razmislimo o razlikama u stanjima ljudi i naroda, da vidimo zbog čega su zaslužili milost i zašto je zlo neprijatelja udaljeno od njih te se produžilo vrijeme njihovog blagostanja. Po njegovom mišljenju, to je posljedica očuvanja jedinstva, međusobnog poštovanja, čuvanja od zavisti i licemjerja, međusobnog pomaganja itd.

Prema tome, vjerska solidarnost i zanemarivanje ličnih prohtjeva, te odbacivanje oholosti rezultiraju ponosom i veličinom. Ali, to ne znači da su vjernici uvijek kroz historiju bili uspješni. Vjera i odanost Istini su veliki teret. Vjera se dokazuje podnošenjem tegoba, hrabrošću i strpljenjem. Vjera nije riječ ili tvrdnja, nego se dokazuje na teškim

¹⁵ Es-Sejjid eš-Šerif er-Radi, “Staza rječitosti – govori, pisma i izreke Alije ibn Ebi Taliba”, prijevod: Rusmir Mahmutćehajić i Mehmedalija Hadžić, TTZ Zrinski d.d., Čakovec, 1994., str. 57.

ispitima. Hazreti Ali, koji je u svojim govorima imao na umu historijska iskustva, podsjeća na tegobe i iskušenja kroz koja su prolazili vjernici. “Kada je faraon vjernike uzeo u roblje, ukoliko oni sačuvaju vjeru i strpljenje – i oni zaista čuvaju svoju vjeru i strpljenje – Bog im donosi olakšanje i izbavljenje i vraća im ponos i dostojanstvo. Ovaj ponos i dostojanstvo ostaju do tada dok je narod jedinstven, dok su im pogledi usmjereni u jednom pravcu i volja ka jednom cilju. Ali kada se među njima javi razlaz, sektašenje i nejedinstvo srca, Bog s njih otklanja oreol plemenitosti.”

Hazreti Ali nas podsjeća da historija ovoga naroda i priča o njemu ostaju kako bi bile pouka za one koji pouku primaju. Primjer koji on navodi je i sudbina Ismailovih, Ishakovih i Israilovih (a.s.) sinova koji su, zbog raskola i razjedinjenosti, potpali pod vlast kisa i ćesara. “Nisu mogli pribjeći u okrilje poziva nikakva kojeg bi se držali, niti hladu prijateljstva ikakva na čiju bi se čast mogli osloniti.”¹⁶

Ovo nije samo podsjećanje i ukazivanje na stanje u kome su se našli Arapi prije Poslanika, nego se odnosi na vrijeme poslanja svih poslanika kroz historiju, znači vrijeme kada se narod nalazi u stanju dekadence, a istovremeno, srca su spremna za jedinstvo, a uši da čuju poziv na solidarnost i vraćanje ponosa. Narodi su u blagostanju sve dok se sjećaju Boga i zahvalni su Mu na blagodatima, kao što hazreti Ali kaže: “Nikada nijedan narod koji je živio u blagostanju nije ga izgubio, osim ako nije zapao u grijšenje”, jer “Allah nije nepravedan robovima Svojim.”¹⁷ I ako se ljudi, kada se na njih spusti blagodat i izbave se iz nedaća i tegoba, iskrenim srcem i čistom namjerom okrenu Bogu – Bog će im vratiti njihovo blagostanje, njihovo loše stanje će pretvoriti u bolje i naprednije. Obraćajući se svojim suvremenicima, hazreti Ali izražava zabrinutost da nisu ponovo zapali u stanje kakvo je bilo prije poslanstva, koje nije bilo povoljno i prihvatljivo. On ističe da će biti dobro, ukoliko se ljudi vrate u stanje kakvo je bilo u doba poslanstva, jer su ljudi spremni za poboljšanje i on obećava da će učiniti sve što je u njegovoj moći, a što se tiče prošlosti, Bog oprašta ono što je bilo ranije.

Prihvatajući hilafet i vodstvo muslimana, hazreti Ali opominje da uzimanje pouke iz historije, tj. iz prošlih događaja, jača bogobožnost kod ljudi, koja spašava čovjeka od okova sumnje. On je, također, opome-

¹⁶ Ibid str. 157.

¹⁷ Kur'an, sura “Plijen“, ajet: 51.

nuo svoje suvremenike da se ponavlja kušnja i ispit iz vremena početka poslanstva Poslanika islama. Usporedba s tim vremenom je veoma značajna za promišljanje. U vrijeme početka poslanstva ljudi su bili idolopoklonici i, kada je Poslanik islama (a.s.) obznanio svoj poziv, mnogi su mu se usprotivili i izrazili svoje neprijateljstvo. Ali, kada je hazreti Ali postao halifa muslimana, teritorija pod islamskom upravom prostirala se od Mediterana i Afrike do srca Azije. Ovaj put su se javili oni koji su, u ime islama i muslimana, ustali protiv Alijeve vladavine, a to se desilo zbog činjenice da su se brojni muslimani promijenili. Imam Ali je to znao, ali mnogi to nisu mogli razumjeti. Hazreti Ali je opominjao ljude koji su postali svojeglavi i počeli se dijeliti u grupe, ukazujući da su se mnogi, nakon preseljenja, vratili svom ranijem stanju i predrasudama i da su se, nakon što ih je islam ujedinio, ponovo razjedinili na različite sekte i grupacije, pa više ne pripadaju islamu, a od njihove vjere ostala je samo forma i ceremonija te ništa drugo ne poznaju.

Islam koji je donio Poslanik podrazumijevao je jedinstvo tijela i duha. Ovaj islam se, tokom vremena, transformisao, njegov duh je oslabio, a tijelo, tj. forma, je sačuvano. Jasno je da je nakon takve transformacije teško uspostaviti pravednu vlast. On je znao da vrijeme i moć nisu odvojeni jedno od drugog. Kada je rekao da se s promjenom vremena mijenja i vlast, nije mislio da se promjenom vladara mijenja i vrijeme. Ovdje je pod vlasti mislio na nejedinstvo moći i vlasti koja se širi u srcima ljudi. Ako je ta vlast vjera povezana s duhom, onda je to vrijeme vjere, a jezik će biti jezik pravde. Ali, ukoliko dominira vjera bez duha, ceremonija i vanjština, onda je takvo vrijeme pogodno za konformiste, ulizice i ljude od interesa i njima se sva vrata otvaraju. Hazreti Ali je smatrao da postoji uzajamna veza između naroda i vlasti koju taj narod ima. Ljudi u nekim vremenima daju prednost tiranskoj vlasti u odnosu na pravednu, ne podržavaju pravednu vladavinu. Ali, tiranska vlast odvodi ljude u zabludu i narod koji slijedi zabludu izgubiti će i blagodati i slobodu. Kada se narod čvrsto drži Božijeg užeta, tada postiže mir, jedinstvo i ostvaruje red, stabilnosti i autoritet. Značajno je da je i razumijevanje, na neki način, historijska kategorija, kao što je h. Ali rekao:

“Vi ste već stekli iskustvo i osjetili ste šta je iskustvo, uzeli ste pouku iz prošlosti, iz historije. Navedeni su vam primjeri i pozvani ste onome što je očito, samo slijepi i gluhi mogu to zanemariti. Onaj kome Bog to

onemogućiti ne može se ničim okoristiti i on zapada u slabost i dvoumljenje, pa ne može razlikovati dobro od lošeg.”¹⁸

Slijedeći Kur'an i Poslanika, on nije pridavao pažnju rasi i porijeklu, smatrao je da dostojanstvo i ponos dolaze kao rezultat razumijevanja i jedinstva. Na tome je zasnivao svoje podučavanje da nijedan narod nije, po svojoj biti, dobar ili loš; postoje mnogi koji su izgubili svoje dostojanstvo zbog svojih grijeha, također, postoje mnogi koji su bili poniženi i tlačeni, ali su vratili moć i dostojanstvo. Tačno je da su ponos i poniženje u “Božijim rukama”, ali, dok jedan narod ne stekne uvjete i razvije mogućnosti za ostvarivanje dostojanstva i veličine, neće ih ni postići, ili, dok se ne preda poniženju, neće biti ni ponižen. Dakle, poniženje ili dostojanstvo nisu odvojeni od promišljanja, opominjanja, razumijevanja i historije ljudi. Narod koji nije spreman podnositi teškoće i iskušenja, koji je okrenut lagodnom životu i provodu i koji se ne priklanja Božijim naredbama postat će zarobljenik silnika i poslušnik tiranina. Ovo je činjenica na koju hazreti Ali, na različite načine, upozorava u svojim govorima. U govoru poznatom kao govor “Kasa'e” mnogo toga je rečeno u vezi s historijom i ovaj govor je pun bitnih zapažanja o kojima vrijedi promisliti. U njemu se ukazuje na izgradnju Božije kuće Kabe, Časnog Hrama: “On ga je postavio u najkrševitijem kamenitom predjelu Zemlje na tlu brdovitom, s neznatnošću zemlje na njemu, u dolinama tijesnim, među brdima surim, između pjeskovitih prostranstava mehkih, s izvorima oskudnim i naseljima raspršenim, gdje ni deve, ni konji i njima slični, ni krave, ni ovce ne mogu napredovati. Onda je On naredio Ademu i sinovima njegovim da usmjere klanjanja svoja prema njemu.”¹⁹ U ovom govoru se ističe: “Da je Allah Uzvišeni htio postaviti Časni Hram Svoj i velika sveta znamenja Svoja među vrtovima, rijekama, blagim i ravnim nizinama, mnoštvom drveća, obiljem plodova..., onda bi se zasigurno smanjila vrijednost nagrade srazmjerno lahkoći iskušenja. (...) Ali, Allah iskušava robove Svoje teškoćama raznim, određuje im da služe kroz napore raznovrsne i iskušava ih neugodnostima različitim, sve to da bi istjerao oholost iz srca njihovih, da bi nastanio poniznost u duše njihove i da bi sve to učinio kapijama otvorenim za dobrotu Svoju i sredstvima

¹⁸ “Farhange Aftab“, str. 1277.

¹⁹ Es-Sejjid eš-Šerif er-Radi, “Staza rječitosti – govori, pisma i izreke Alije ibn Ebi Taliba”, prijevod: Rusmir Mahmutćehajić i Mehmedalija Hadžić, TTZ Zrinski d.d., Čakovec, 1994., str. 155.

prikladnim oprosta Svoga.“²⁰ I ovo može biti odgovor onima koji kažu da nije bilo Ademovog grijeha, ne bi bilo ni dobra, poslušnosti i nagrade.

Vidimo kako historija čovječanstva koja počinje izgradnjom Božijeg Hrama u vrijeme Adema, a.s., okončava ahiretom, ili, tačnije rečeno, kako je ovaj svijet povezan s drugim svijetom i, što ova veza više slabi, narod više propada. Hazreti Ali navodi svjedočanstva koja pokazuju da su raniji narodi, koji su gomilali imetak i isticali svoje porijeklo, bili kažnjavani i preporučuje svojim suvremenicima:

„Da se prisjete dobroga i lošeg u stanjima tih naroda i sačuvajte se od onoga što je te narode snašlo.“²¹

Ponekad mi se čini da je interes muslimana za historiju i pojava velikih historičara i djela iz historije posljedica pažnje koju Kur'an i hazreti Ali pridaju historiji. Ali, to nije historija uspjeha, pobjeda i rodoslovlja, nego je historija opomene i pouke. Ova karakteristika historije može se čak zapaziti i u nazivima historijskih knjiga iz islamskog perioda, npr. naslovima kao što su "Murudžu-z-zeheb" („Majdan dragulja") Masudija ili "Iskustva naroda" Ibn Maskuje ili "Iskustva prvih generacija" Hindušaha Nehdževanija ili knjige Ibn Halduna itd. Važna činjenica je to da je pažnja koja se u Kur'anu i "Stazi rječitosti" poklanja historiji mogla rezultirati pojavom svjetske historije. Ibn Ketibe i Mas'udi su velikani i preteče svjetske historijske misli, ali, naravno, ova historija svijeta se razlikuje od historije svijeta koja se pojavila u 18. stoljeću. I nova historija je, također, historija svijeta. Ali njena os i generalna forma su nastale na Zapadu s modernizmom. Historija svijeta u formi u kojoj se o njoj govori u Kur'anu, "Stazi rječitosti" i u djelima nekih historičara iz islamskoga svijeta je historija čovjeka u odnosu na početak svijeta, čovjeka koji je stvoren u najsavršenijoj formi, a poslije je pao na najniže razine. Čovjek treba preći tu razdaljinu od najnižih razina do najviših, a prelazak tim putem čini historiju. U zavisnosti od toga na koju stranu se okreće i gdje se usmjerava, čovjek postaje manifestacija jedne historije. Drugim riječima, čovjek je na svakom staništu i na svakom položaju manifestacija jednog od Božijih imena. Historija svijeta, na način na koji se javlja u islamu, predstavlja historiju dominacije Božijih imena, a čovjek je onaj koji ta imena poznaje i njihova je manifestacija; zbog toga je historijsko biće. Ostala stvorenja, od minerala, biljaka pa do

²⁰ Ibid, str. 156.

²¹ "Farhange Aftab", str. 218.

meleka, pošto ne poznaju ta imena, nemaju ni zaborava ni opomene, pa ni historije. I čovjek, kada zapadne u ponore zaborava i neznanja, ostaje bez historije. Posjedovanje historije znači opominjanje na ono što jesmo, odakle smo došli, kuda smo se uputili i gdje se okončava naš put. Kako mi možemo znati šta smo? Mi ne možemo upoznati sebe pukim sagledavanjem svoje nutrine i nije svako u stanju da spozna suštinu svoga bića. Što su ljudi zavisniji i više vezani različitim pripadnostima, teže im je da spoznaju sebe, odnosno, lakše se mogu spoznati oni koji su nezavisniji i slobodniji. U spoznaji sebe mi upoznajemo naše odnose i relacije, dakle shvaćamo da naš dolazak na ovaj svijet nije bio po našoj volji, i, pošto smo došli na svijet, tu boravimo s drugima, imamo jezik kojim komuniciramo s drugima. Naša suština je ta istojezičnost koju dijelimo s drugima. Kroz istojezičnost mi upoznajemo sebe i druge; ali svi ljudi ne dijele isti jezik i obično im vrijeme prolazi u zaboravu i neznanju. Tako hazreti Ali kaže: “Uzmite pouku iz usuda potomstva Ismaila, djece Ishaka i djece Israila – mir neka je njima! (...) U vezi s pojedinostima raskola njihova i razjedinjenosti, razmišljajte o noćima kada su kisre i ćesari postali vladari njihovi. Oni su ih rastjerali s prostranstava plodnih, rijeka Iraka i predjela zelenih u krajeve raslinja trnovita, prolazišta vjetrova i oskudica života. Tako su ih učinili siromasima pukim koji lutaju za pašom. Kuće njihove su najbjednije na svijetu, a mjesta boravka njihova sušom najpogođenija. Nisu mogli pribjeći u okrilje poziva nikakva kojeg bi se držali, niti hladu prijateljstva ikakva na čiju bi se čast mogli osloniti.”²²

U ovakvom stanju, ukoliko narod zatraži utočište kod Boga i zaslužuje Njegovu milost, Bog će im poslati poslanika koji će ih pozvati na jedinstvo i obožavanje jednoga Boga i njihova srca će usmjeriti ka jednome cilju. Kao što je slanjem Poslanika islama spustio blagodat na muslimane. Dao im je milost Božijeg zakona i slast ponosa i dostojanstva. “Poslovi njihovi uspostaviše se pod zaštitom vladara moćna i okolnosti im pružiše ugled nadmoćan, pa im sve posta dostupno pod okriljem vlasti postojane. Oni postadoše upravitelji nad ljudima i krajevima

²² Es–Sejjid eš–Šerif er–Radi, “Staza rječitosti – govori, pisma i izreke Alije ibn Ebi Taliba”, prijevod: Rusmir Mahmutćehajić i Mehmedalija Hadžić, TTZ Zrinski d.d., Čakovec, 1994., str. 157.

diljem Zemlje. Vladali su nad onima koji su nekada vladali nad njima i promicali su zakone nad onima koji ih nekada promicaše nad njima.”²³

Poruka sličnog značenja navedena je i u govoru 94: “On ga je poslao u doba kada su ljudi lutali u smetenosti i bludjeli u nedaći.”²⁴ I u govoru 88, nakon što ukaže na uvjete u kojima su slani poslanici, hazreti Ali podsjeća svoje sugovornike da je njihovo stanje posljedica njihovog ponašanja i djelovanja.

“Allah ga je izaslao nakon što je neko vrijeme bilo prekinuto slanje poslanika, a narodi bijahu dugo u drijemežu. Zla su dizala glave, sve bijaše u rasulu i ognjevima ratova, dok je svijet bio lišen svjetlosti i pun opaćine javne. I lišće njegovo bilo je požutjelo pa nije bilo nade u plodove njegove, dok je voda otekla u podzemlje. Svjetionik upute bio je iščezao, a pojavili se znaci propasti. (Svijet ovaj) bio je neprijatan sljedbenicima svojim i mrgodio se u lice tražitelju svome. Plodovi njegovi bijahu iskušenje, a hrana njegova lešina. Njegov znak raspoznavanja bijaše strah, a ogrtač njegov sablja.

Zato, uzmite pouku, o robovi Božiji, i prisjetite se onoga čime bijahu zapleteni očevi vaši i braća vaša i za što oni moraju položiti račun.”²⁵

“Ali islam ih je ujedinio i, sve dok su bili jedinstveni i dok su srca bila povezana i s Istinom, sablje su stizale u pomoć jedna drugoj, pogledi su bili usmjereni na jednu stranu i volje u jednom pravcu. Zar nisu bili vladari na cijeloj zemlji i vladali svima na svijetu? Sada pogledajte kako su skončali zato što je među njima došlo do raskola i razjedinjenosti, a srca i riječi su postali oprečni. Razdvojili su se pa je Bog skinuo s njih odjeću Svoje plemenitosti i iz ruku im oduzeo blagodati koje im je bio poklonio. Neka priča o njima ostane među vama i iz nje izvlačite pouku i savjet za sebe.”²⁶ Ovdje hazreti Ali ovo opće pravilo prenosi na stanje svoga vremena i kaže:

“Znajte da ste, zaista, poslije Iseljenja, ponovno postali Arapi–lutalice i, poslije ljubavi međusobne, stranke razjedinjene. Nemate ništa od islama, osim imena njegova, i ne znate ništa od vjerovanja, osim vanjštine njegove.”²⁷

²³ Ibid, str. 158.

²⁴ Ibid, str. 93.

²⁵ Ibid, str. 85.

²⁶ “Nehdžul belaga”, prijevod na perzijski: Šahidi, str. 219.

²⁷ Es–Sejjid eš–Šerif er–Radi, Staza rječitosti – govori, pisma i izreke Alije ibn Ebi

“Svi ste odbacili poslušnost Bogu i vratili se prosuđivanju iz vremena neznanja. Na Božijoj tvrđavi koja vas je štitila načinili ste otvore. Zaista se Bog smilovao ovom umetu (muslimanima) i spojio njegove ljude spojem u čijoj će sjeni biti sigurni i mirni, u blagodati čiju cijenu ne zna nijedno stvorenje.”²⁸

U historiji ne postoji odabrani narod. Ljudi koji su se u teškoćama i nedaćama povratili nasilju ako se ujedine, mogu se spasiti iz takvog stanja. A narod koji posjeduje slavu i veličinu, ukoliko se razjedini, doživjet će propast i poniženje. Čovjek na ovom svijetu je onaj koji “čezne za onim što se ne može postići, koji korača putem onih koji su nestali, koji je meta bolesti, koji je zatočenik dana, koji je žrtva tegoba, rob svijeta ovog, trgovac njegove varke, dužnik želja, zatočenik smrtnosti, saveznik briga, drug jada, stradalnik od nedaća, koji je nadvladan strastima i koji je nasljednik umrlih!”²⁹

Sve ovo su opomene, ali iz njih se ne može jednostavno naučiti šta treba činiti, čega se treba kloniti. Naravno, historija nas uči šta su radili oni prije nas i kakve su koristi ili štete vidjeli iz svoga djelovanja. Ali, zar se historijski događaji ne ponavljaju? U pismu imamu Hasanu čitamo: “Sinak moj, makar ne dosegoh doba koje su dosegli oni prije mene, ipak sam razmatrao djela njihova i razmišljao o događajima iz života njihovih. Slijedio sam tragove njihove, tako da sam postao poput njih; zapravo, preko onog njihovog što mi postade poznato kao da sam živio s njima od početka do kraja. Bio sam zato u stanju razlučiti ono što je čisto od onoga što je prljavo i ono što je korisno od onoga što je štetno.”³⁰

Sa stanovišta hazreti Alija, jasno je da je potrebno i korisno jedinstvo riječi ljudi i pravednost vladara, zato stalno treba promatrati svoja djela i promišljati o njima. U tom slučaju čovjek koristi ono što poznaje, a oslobađa se onoga što nije u stanju učiniti. Poslanici dolaze da ljudima osiguraju ovakve uvjete kako bi se oni ponovo vratili zavjetu. Ali, ni u jednom vremenu ili mjestu ljudi ne propadaju odjednom u zaborav i

Taliba”, prijevod: Rusmir Mahmutćehajić i Mehmedalija Hadžić, TTZ Zrinski d.d., Čakovec, 1994. str. 158.

²⁸ “Farhange Aftab”, str. 1166.

²⁹ Es-Sejjid eš-Šerif er-Radi, Staza rječitosti – govori, pisma i izreke Alije ibn Ebi Taliba, prijevod: Rusmir Mahmutćehajić i Mehmedalija Hadžić, TTZ Zrinski d.d., Čakovec, 1994., str. 196.

³⁰ Ibid, str. 197.

Božiji dokazi se ne prikrivaju. Moguće je da se vrijeme “pomrači“, da u njemu nema ništa skrivenije od Istine i ništa očitije od neistine. Kada dominira širenje laži o Bogu i Poslaniku, Kur’an, mada je naizgled među ljudima, suštinski nije s njima. U takvom vremenu, Kur’an i njegovi sljedbenici su poput izbjeglica usamljeni i niko im ne daje pribježište. Oni su među ljudima, ali ne svojom nutrinom, oni su naizgled s njima, ali suštinski su odvojeni. Iako uputa i stranputica, na prvi pogled, idu jedna uz drugu, one se ne slažu. Kao posljedica, muslimani u takvom vremenu se čine kao vodiči Kur’ana, a ne Kur’an njihovim vodičem. Prema tome, među njima je od Kur’ana ostalo samo ime, samo slova i pismo. Hazreti Ali je rekao: “Doći će vrijeme u kome neće ostati ni znaka od Kur’ana, a od islama će ostati samo ime. U to vrijeme džamije će biti uljepšane, ali prazne – bez upute. Graditelji džamija će biti najgori među ljudima na zemlji, iz njih će se širiti smutnja i grijesi. Onoga ko se spasi smutnje vratit će u nju, a onome ko ostane bez nje vratit će mu je.”

Ovakvo stanovište o historiji je bez primjera i čudo je historijske nauke. Čitanje ovih riječi – posebno kada dolaze od takvog velikana kao što je hazreti Ali – izaziva strepnju kod čovjeka. Kada čitamo ove riječi, treba da razmislimo o onome što se desilo u islamskom svijetu i u našoj historiji i da vidimo da li smo s Kur’anom i na putu Kur’ana, te odakle dolazi izgradnja naših džamija.

Drugim riječima, ako muslimani mogu biti najgori ljudi na zemlji, svi trebamo razmisliti o svom muslimanstvu. Historija je potvrdila riječi hazreti Alija i nije bilo malo onih muslimana čije je ponašanje i djelovanje bilo suprotno islamu. Historijska dimenzija islama znači da se islam ne manifestuje jednako kroz historiju. Neki su na pravcu upute, a neki na stazi grijeha; nijedno od tih stanja nije nepromjenljivo. Ljudi ne ostaju zauvijek na stranputici i nisu prepušteni sami sebi. Čak i kada se društvo iskvari, ne iskvare se svi ljudi i među njima postoje oni koji čuvaju nadu i ispravnost. Oni podnose velike tegobe i primorani su da provedu život u vremenu dominacije pokvarenosti.

Ne zaboravimo riječi hazreti Alija: “Kada dobročinstvo dominira vremenom, a čovjek pripiše loše onome koji nema takvo što kod sebe, učinio je nasilje; ukoliko pokvarenost dominira vremenom i ljudima, a čovjek drugom pripiše dobro, sam sebe je prevario.”³¹

³¹ “Nehdžul Belaga“, prijevod na perzijski: Šahidi, str. 426.

Prema tome, dobročinstvo i pokvarenost su nešto iznad osobina ljudi i nisu u potpunosti zavisni od njih. Kada dođe vrijeme pokvarenosti, ljudi se ne mogu sačuvati od toga, a kada dominira dobro, sumnjičenje drugih je nasilje. To što uvijek među ljudima postoje dobročinitelji i Božiji dokazi, druga je tema.

Hazreti Ali je Kumejlu ibn Zijadu rekao: "Ali zemlja nikada nije bez onog koji stoji uz Boga s dokazom, bilo otvoreno, ili općenito znano, bilo sa strahom, prikriveno, kako dokazi Božiji i znaci jasni ne bi bili opovrgnuti. Koliko je takvih i gdje su oni?! Boga mi, oni su malobrojni, ali – oni su pred Bogom izuzetno cijenjeni. Preko njih Allah čuva dokaze Svoje i znake jasne... (...) Božiji su namjesnici na Zemlji Njegovoj i pozivatelji u vjeru Njegovu. Ah! Ah! Kako čeznem da ih vidim!"³²

U "Stazi rječitosti" također je ukazano i na historijsko obećanje i povratak Spasitelja. "O, ljudi, vrijeme je da se svako obećanje ispuni, ono što ne poznajete blizu je tako da će da se pojavi iza zavjese. Koračat će putem ispravnih kako bi skinuo okove s vratova i oslobodio iz ropstva. On će raspršiti zabludjele, a okupiti raspršene vjernike. Neznalica neće naći put do njega. Nakon smutnje ljudi će pročistiti svoj razum i oči će im prosvijetliti Kur'anom."³³

U svim dijelovima koji su ovdje navedeni ne spominje se pravolinij-ski tok historije, niti je ukazano na historiju rasa i klasa. U onome što smo prenijeli, govori se o historiji jedinstva, raskola i povratka jedinstvu. Međutim, postoji jedan uvjet koji garantuje jedinstvo, a to je okretanje horizontima Istine. Mada su jedinstvo i sloga među ljudima na neki način dogovorni i uvjetovani, temelj ovog dogovora je u dalekoj prošlosti u zavjetu koji smo dali u Danu osvjedočenja. Mi zaboravljamo taj zavjet i ponovo ga se prisjećamo. Možda se može reći da ljudi obično nemaju svijest o tom zavjetu, jer su ga zaboravili, ali ponovo će se prisjetiti.

Naše znanje o ovom zavjetu nije dio stečenog znanja. Mi taj zavjet poznajemo kao preteču svakom znanju i uvjet za svako znanje.

Zaborav ovog znanja razlikuje se od uobičajenih zaborava i njegov utjecaj na naše biće i na naš život je znatno veći. Čini se da taj zaborav pravi promjenu u samoj izvornoj prirodi čovjeka. Sljedeće što je veoma

³² Es-Sejjid eš-Šerif er-Radi, "Staza rječitosti – govori, pisma i izreke Alije ibn Ebi Taliba", prijevod: Rusmir Mahmutćehajić i Mehmedalija Hadžić, TTZ Zrinski d.d., Čakovec, 1994., str. 244.

³³ "Farhange Aftab", str. 146.

značajno napomenuti je to da riječi prenesene od hazreti Alija ne treba pripisivati učenju individualizma ili školi kolektivizma. Historija nije ni produkt individua, niti se njeno utemeljenje može pripisati zajednici. Zato se čini nepotrebnom rasprava o tome da li je hazreti Ali bio zagovornik individualizma ili kolektivizma. Učenja, odnosno škole mišljenja koje zagovaraju individualizam ili kolektivizam javile su se u modernoj historiji i društvenim naukama i tada su postale aktualne. Prema tome, vjerski mislilac i učenjak treba biti iznad tih podjela. I ukoliko se u tom segmentu nekada zapaze razlike i mimoilaženja, onda je to zbog toga što je stav nekog mislioca bio sličniji mišljenju kolektivizma, a neki drugi je individualizam uzeo kao pogodniji za iznošenje svoga mišljenja. Jasno je da svaki mislilac ima pravo da odabere terminologiju koja više odgovara njegovom mišljenju. Ali, ako neki poznati izraz ili termin iskoristi u novom značenju u svome djelu, onda je neophodno da navede razliku u značenju kako ne bi došlo do nesporazuma.

Među modernim misliocima – kako pristalicama individualizma tako i zastupnicima kolektivizma – pojmovi individua i kolektiv po-primaju različita značenja. Ko je individua? Ako se odgovori da čovjek u odnosu prema drugom postaje individua ili ako kažemo, jezikom rahmetli Mula Sadraa, da je naša suština u odnosu s drugima i da smo mi bića koja grade odnose s drugima, niti će individualisti niti kolektivisti prihvatiti takvo mišljenje i u tom neprihvatanju veoma su bliski.

Obratimo pažnju na to da pristalice individualizma ili kolektivizma ne tvrde da, naprimjer, društvo posjeduje konkretno postojanje, a individua apstraktno. Naprotiv, u ovoj raspravi, ako se govori o bitku, bitak je apstraktan, jer uopće ne prihvataju realnost bitka. Prema tome, ako insistiraju na individualizmu, onda se pod tim podrazumijeva da je individua izvor aktivnosti i da iz individua proistječe ostalo; ukoliko individue žele, onda mogu popraviti sebe i svoje društvo. A pokvareni ljudi (individue) su ti koji kvare ljude i društvo. Oni koji su pristalice kolektivizma tvrde da se individue formiraju na osnovu vrijednosti i normi društva i, ukoliko duh solidarnosti i povezanosti bude slab, onda će se ta slabost odraziti i na pojedince.

Hazreti Ali nikada nije ušao u raspravu o tome kakav položaj individua ima u historiji, da li individua ima prednost nad društvom ili obrnuto. Postoje individue i društvo se formira njihovim grupisanjem i dogovorom. Ove rasprave, ne samo da nisu bile aktualne prije modernizma, nego se nije koristio ni termin društvo, a ako se i upotrebljavao,

imao je drugo značenje. Ako nešto nema imena, ne postoji; a ako i postoji, nema nekog utjecaja na život ljudi tako da se njegovo ime ne spominje. Mi danas govorimo o svjetskom društvu, nacionalnom i manjim društvima. Međutim, u prošlosti nije spominjano društvo. Filozofi, historičari i političari u svojim djelima su mnogo navodili ime zemlje i naroda (u njegovom starom značenju), umeta ili grada. Ali, termin društvo ili neka druga riječ koja bi odgovarala njegovom današnjem značenju nisu korišteni u njihovim djelima. To ne znači da je njihovo znanje bilo nepotpuno, a da su suvremeni naučnici, uslijed napretka nauke, došli do pojmova kao što je društvo. Društvo i intelekt nisu realiteti, nego su pretpostavke i apstrakcije, javili su se s novim historijskim pitanjima i postali prihvatljivi i uobičajeni. Ali, pošto su ove pretpostavke slične pojmovima koji imaju vanjsku manifestaciju, neki su jednu od ovih apstrakcija prihvatili kao realitet. Svi ljudi imaju svoja lična imena, rođeni su od određenog oca i majke, nastanjeni su u nekom gradu, imaju posao i drugi ih upoznaju i prepoznaju prema tim karakteristikama, svi su odgovorni za svoje djelovanje i ponašanje. I, što je još važnije, smatraju da su u svom djelovanju slobodni, a ne u funkciji društva, te na svakom mjestu i u svakoj situaciji imaju svoje lično stanovište i ukuse. Zar se oni ne trebaju smatrati individuama?

S druge strane, ove individue, u jednom vremenu, manje ili više, imaju slično ponašanje. Identični su im odijevanje, ishrana, uzajamno posjećivanje, izgradnja kuća i način stanovanja. U razlikovanju dobrog i lošeg, ružnog i lijepog, također, slijede određene principe pa čak, ako i postoji razlika u mišljenjima i ukusima, ta razlika je u određenim okvirima. Znači da individue ne određuju, ne odabiru svoje običaje, ponašanje, jezik i odnose, nego oni postoje prije individua. Ukoliko ne postoje, individua neće steći vanjsku, manifestnu individualnost. Na osnovu ovih opravdanja, individua i kolektiv kod različitih osoba se tretiraju kao dva realiteta. Međutim, individua u svom značenju je izgubljena u društvu i njena individualnost se ostvaruje potvrdom u društvu. Društvo, također, dobiva značenje onda kada individue slijede principe, pravila i običaje. Međutim, dok se nije pojavio modernizam i misao o budućnosti čovjeka, nauke, civilizacije i napretka, nije postojalo ni pitanje individue i društva. Kada se, naprimjer, kaže da predstoji budućnost mira, i da će u budućnosti nestati gladi, siromaštva, rata i bolesti – normalno je upitati kakva će se promjena desiti sadašnjem stanju, da li će doći do naglog preokreta i pojave, kako smo rekli, Spasitelja ili će

Ljudi svojim nastojanjima otvoriti put napretka i njime poći. Prema tome, individua i kolektiv s modernom filozofijom – filozofijom samospoznaje (a samospoznaja se ostvaruje u dvije forme, individualnoj i kolektivnoj) i dolaskom moderniteta dobivaju novo značenje. U suprotnom, čovjek, ukoliko nije u kolektivu i s drugima, nije ništa i čak ne može i ne treba imati ni imena. Ukoliko se ljudi ne ističu jedni iznad drugih, društvo bi bilo besmisleno i čovječanstvo ne bi imalo historije.

Jer, historija podrazumijeva korištenje vremena, odnosno pravovremenost koja se postiže u osami. Znači da u svim periodima postoje momenti u kojima se otvaraju životni putevi. Ljudi koji su zapali u neznanje ne otkrivaju te momente. Historija je, ustvari, otvaranje i širenje momenata u kojima se čuju riječi Istine i mišljenja. Pomoću tih riječi otvara se put budućnosti. Prema ovom stavu, niti individua ima prednost niti društvo, nego oni koji raspolažu vremenom omogućuju da put historije bude više ili manje jasan. Ustvari, vlasnik vremena nije ni individua niti slijedi kolektiv. Nije individua, jer je izašao iz historijskog vremena i pripada ljudima i budućnosti. Ne slijedi kolektiv, jer slijeđenje kolektiva podrazumijeva konzervativizam i poštivanje tekućih običaja i normi. Prema tome, dok kolektiv ne bude spreman razumjeti moment i zakoračiti putem koji se otvori – a to je put koji nije pređen – članovi tog kolektiva neće biti spremni da shvate i uhvate to vrijeme i taj moment. Ali, ako se kolektiv probudi, oni koji imaju uši za slušanje i oči za gledanje razumjet će poziv i znak te će ga na neki način prenijeti drugima. Oni su individue, ali su s drugima i sam njihov individualitet iziskuje postojanje drugih. Znači, bez drugih nisu ništa.

I društvo, također, nije ni skup individua niti prosjek njihovih potencijala i sposobnosti. Ljudi pronalaze povezanost s drugima i zavisnost od drugih i među sobom uspostavljaju koordinaciju. Znači, u principu su povezani, razumiju jezik jedni drugih, a, ako i zaborave tu istojezičnost, imaju sposobnost da je se prisjete. Mi nismo prepušteni sami sebi da bismo se istopili u individualitetu ili kolektivitetu. Individua ili kolektiv, ko god da su, ukoliko potonu u neznanje, nisu, ustvari, ništa.

Hazreti Ali je, na neki način, bio individua. On ne samo da je bio individua u svom vremenu, nego je to za sva vremena. Ali, individua vremena tog različita je od individue u terminologiji psihologije i sociologije. Nije namjera da se negira individualitet, odnosno ličnost koju svaki čovjek posjeduje u svom svakodnevnom životu, i niko ne može negirati taj individualitet, tj. ličnost.

Aliju je, prvo, bila bliska smrt, znači bio je s budućnošću, oslobođen veza, a u prošlost je gledao okom pouke. Drugo, odgojio ga je islam, Kur'an i Poslanik i sve što je radio i govorio proistjecalo je iz islama i Kur'ana. Treće, Kur'an je za njega bio uže jedinstva muslimana. Vjerovao je i podučavao da su oni ovim jedinstvom i snagom ostvarili dostojanstvo i da budućnost muslimana zavisi od njihove blizine ili udaljenosti od Istine čiste vjere – a ne od ispraznih riječi, forme i navika. Četvrto, pravda će na kraju pobijediti. Čovjek koji je, prema riječima Mevlane Dželaluddina Rumija, bio jezičak na svakoj vagi ukazivao je na manifestaciju pravde. Ovi stavovi i napomene nemaju nikakve veze s učenjem individualizma, kolektivizma ili historicizma. To nije ni filozofija historije u svom uobičajenom značenju, nego je rezultat stanja u kojima se manifestovala i prošlost i budućnost. Pozornost hazreti Alija prema historiji može se zapaziti na pojedinim mjestima u "Stazi rječitosti". Ona se ne treba pogrešno shvatiti kao interes za historiografiju i spominjanje događaja. Historija koju on ima na umu je historija opomene. U "Stazi rječitosti" je rečeno da ljudi imaju jednu historijsku dimenziju. Znači, poraz i uspjeh, tuga i radost, slabost i moć zavise od odgovora čovjeka na ispit vremena koji polaže i jasno je da taj ispit i ta kušnja nisu apstraktni, nego se dešavaju u vremenu.

Na neki način, historija je upravo taj ispit ili ozbiljenje tog ispita, a primjeri se mogu pronaći u "Stazi rječitosti", koja je prepuna ukazivanja na ono što je znak jedinstva i što vodi uspjehu, a stanja koja ukazuju na nemoć, oholost, raskol jesu pouke života, političke pouke i, što je još važnije, pouke spoznaje. Stanovište hazreti Alija o historiji vraća se na spoznaju. Čovjek je s tom spoznajom postao čovjek. Ljudska historija, također, počinje od onog trenutka kada je čovjek počeo spoznavati. Druga stvorenja nemaju spoznaje i zbog toga nemaju ni historije ♦

S perzijskog preveo: Sabahudin Šarić